

Kántor Lajos

Lászlóffy Aladárral, az ötvenes években

Padrablás a Bolyai Egyetemen

„Mikor még bármi lehettem volna, például festő, mert arra vágytam, egyszer csak észrevettem, hogy filológushallgató vagyok a Bolyai Egyetemen. Így csupán átvágni sikerült, déli órákban, az élet tróntermén, máris múzeumokba keveredtem. Múltimádatba és gyűjtőszenvedélybe.” A Curriculum vitae második fejezetét nyitja ezekkel a mondatokkal Lászlóffy Aladár. (*Délelőtt a trónteremben* címet adta a fejezetnek.) Hogy milyen is volt ez a trónterem, arról szóljunk többen, akik ezt az ötvenes évek közepétől megéltük. De még azelőtt néhány szót a „például festő”-ről.¹

A XI. A-beli (illetve már a VIII.-ban) osztálytársától tudom: Aladár a társait először a róluk készített rajzokkal győzte meg, segítette a közösségi befogadásban. Nekem erről akkoriban nem volt tudomásom. Arról igen, hogy L. A. képzőművészeti főiskolára készül. Minden meggyőző képességemet igyekeztem érvényesíteni, hogy erről lebeszéljem, és a Bolyaira, a bölcsészetre csábítsam. Versíró tehetségét illetően nem voltak kétségeim – a rajzaival engem nem győzött meg. Nem állítom, hogy az én rábeszélésem bizonyult döntőnek, ám tény: 1954-ben mindketten beiratkoztunk (érdemdiplomával, vagyis felvételi nélkül) a Bolyaira. És ezzel kezdetét vette öt éves, mindennapos együttlétünk. Most már valóban osztály- és padtársak lettünk.

Az egyetemi padok vagy a meglehetősen rozoga asztalok korai munkahelyként szolgáltak. Persze a jegyzeteléshez elsősorban (minthogy tanáraink nem rendelkeztek kinyomtatott jegyzetekkel), de ami utókorilag talán érdekesebb: az a melléktermék, a pótlék, a megőrzött néhány közös cetli, rajtuk rímjátékaink. Akadt bőven az unalmas előadókból, előadásokból már az első évben, a játékos gyakorlat pedig elviselhetőbbé tette ezeket az órákat. Én ugyan egy percig sem készültem költőnek, remélt irodalmi pályám előképét nem lehet belelátni az Ali rímeire fabrikált versezetekbe (netán „szonettekbe”), egyetemi „padrablásunkról” viszont mondanak valamit, főképpen pedig Lászlóffy Aladár korai avantgárd indulatairól. Természetesen tőle származik maga a metafora is – egyik, prózában teljesítendő penzum fölé került az ő kézírásával büszkélkedő cím: *Zenei apagyilkossággal egybekötött padrablás a Bolyai Egyetemen*. Öt pontba kellett tömörítenem válaszomat a kihívásra. Az iskolában (egyetemi órán) teljesített iskolán kívüli feladat ezen remekműben realizálódott:

„1. A technika, a művészet örült léptekkel halad korunkban. 2. Már feltalálták a fájdalommentes, zenés szülést, erről a legeslegújabb újtásról azonban még nem hallottam. 3. Valószínűleg a feltaláló művész tanulmányozta a klasszikus görög tragédiát, a legújabb zenei irányzatokat (dzsessz), és a

¹ Két fejezet egy készülő könyvből.

burzsoá magántulajdon-hajhászás csökevényével kapcsolta ezeket össze. 4. Az új típusú egyetem új típusú hallgatói új típusúan elítélik ezt az új típusú tevékenységet. 5. Mindazonáltal – bár én is az új típusú egyetem új típusú hallgatója vagyok – szívesen nézném végig, kedves Fifi barátom, drága csemetéd hasonló művészi remekét.”

(Felváltva használtuk Aladár megnevezésére-megszólítására az Ali és a Fifi becenevet. Fifi-Ali az irományom alá egyetlen szót írt: „halhatatlan!”)

A születő szövegek, illetve a kiszabott feladatok arról is vallanak, hogy kezdtük kinőni a középiskola utolsó éveiben fertőzőnek bizonyult mozgalmi-szervezeti (IMSZ-) ráhatásokat. Ugyanazon megsárgult, kirojtosodott papírszelet másik oldalán találok (Ali kézírásával) a következő címet és alcímet: *A cimbalom és a szocializmus* (Kántor: „Egy köpés előre, két köpés oldalt” c. k-nek ismertetése). Korjellemzőként – ifjúkorunk megjelenítése érdekében – ide másolom ezt az öt pontot is:

„1. Ez a csodálatos elme, az új kor Leonardo da Vincije, a legnagyobb szépírók és politikusok örököse halhatatlan művel ajándékozta meg az emberiséget. 2. A cím ugyan nem felel meg tökéletesen a tartalomnak, mert a szocializmushoz csak annyi köze van, hogy forradalmasítja a kizsákmányolás nélküli társadalom tánc- és zeneművészetét, mégis egész új életünk útját megvilágítja, könnyebbé teszi mindennapi harcainkat. 3. Az eddigi összetett zenekart egyetlen cimbalom helyettesíti, a táncosok nem lépik le ezután egymás lábát, mindent szájukkal oldanak meg. 4. Amint a könyv címe mutatja, egy köpés előre, két köpés oldalt; a táncosoknak nagy atlétikai előedzésekre van szükségük, hogy ki tudjanak térni szerelmesük feléjük száguldó nyála elől. 5. A takarítónők munkája kissé nehéz lesz, de a székér [?] ezerszer [...] sikereket érhet el az ilyen bálókban, mint a régiéken.”

(A ceruzanyom halvány, a papír töredezett, tizenhét éves avantgárd csatlakozásom ma már nem segít a pontos kiolvasásban.)

Ideológiai eltévelyedésünk folyamatát, annak kezdetét és a megigazulás elindulását Lászlóffy Aladár mint 1956-os előzményt érzékletesen idézi fel (a *Korunk* „Damaszkuszi út 1956–1996” súlypontú számában), az iskolában hallottakat egyetemi magatartásunkkal kapcsolva össze. Innen idézem: „arra határozottan emlékszem, hogy kamasztudatunk képernyőjére kivédhetetlenül maguk a szovjet-partizán-romantikát felvetítők festették oda az ördögöt: a Molotov-koktélt mint primitív, de össznépi arzenált a T-34-esek szuperlovagrendje ellen. Az is biztos, hogy hiba csúszott a számításba, mert nyiladozó értelmünk a természet lefoghathatatlanságának, lefekezhetetlenségének jóvoltából cenzúrázhatatlan irányba is elkalandozhatott ugyanazokon a csapásokon, egyetemi, tudományos, dialektikus, történelmi és materialista világméret akartak kialakítani bennünk, hogy (mint a világ minden régi és új vallása) feltétlen uralmat biztosítsanak, irányíthassanak, manipulálhassanak – s ez nem ment, mert a logika (ha már megtanítják) s a gyermekszáj (amíg rá nem ijesztenek kellőképpen s »illegálisba«, hallgatásba, föld alá, nyelv alá nem kényszerítik) kellemetlen kérdéseket tesz fel, melyekre ha nincs kielégítő válasz, az ifjú Saulusok elindulnak egy örök damaszkuszi úton. A »marxista szemináriumokon« a mi évfolyamunkon ezek szerint már úgy '54-ben elkezdődött »ötvenhat«, amikor Páskándi Géza, Kovács Julcsa, Kántor Lajoska meg Lászlóffy Alike olyan hülyeségeket mert keresztkérdésként bevetni, hogy a tanszemélyzetnek felakaadt a szeme, lévén tapasztaltabb és jobban tudatában a következményeknek.”

(Egyetlen adata igényel helyesbítést: Páskándi Géza csak később került az évfolyamunkra, elsőéves korunkban még nem a nekünk tartott szemináriumokon tehette fel kérdéseit az „érettebb” marxistáknak.)

A megőrzött cetlik versezetei, különösen a címek, kirajzolják egyetemi padrablásunk kezdő idejét; találok ilyet, hogy *Góvás* (alcíme: „Finn nemzeti eposz az angol császárság korából”), *Kari választáson*, *A mai egyetemi oktatás* (két sorban ezt írom: „Ez ma már a tizedik előadás. / De mikor fogunk már tanulni is valamit?”), *Egy román-tanárhoz*, *Az énekarhoz*, *Szóhajtó szonett*. A felszabadultabban játékosak: *Vénusz köldöke*, *A Viola fél cipője*,

Ködös vágyak egy szemétkosárból, Egy elfelejtett találka, Angyali Ancsa, Lúdtalp a húsórlóban, Bendő-ventilátor. (Utóbbi negyedik szakasza, a „padlást” és „meglásd” Ali adta rímekhez igazodva, így alakult: „Kutasd át bár mind a padlást / Gellért Sándor lesz az – meglásd / Ki e verset írta!”)

Tizenéves költői koprodukcióink egyetemi jegyzeteimben megőrzött példányai közül bátorkodom kiemelni egy cím nélkülit, amelynek utolsó előtti négy sora az én nevemmel kénytelen eljátszogatni – Lajos, bajos, hajós, baljós –, s erre következik a záró versszak:

*Amit mondasz, nem mind víg.
Utálok már azt, hogy Ludwig.
Kezemben ha lenne fokos,
Fejbevágni lenne okos
Téged!!!*

Nos, ezt a négy, illetve öt sort bekeretezte Ali, oldalra ráírta az üres helyre: „1955. évi irodalmi Nobel-díj”, és berajzolt egy kitüntetést, szalaggal. A papír túloldalán pedig végre megtalálók egy egészében Lászlóffy Aladár-verset:

Óda Lajoshoz

*Oh, nagy férfiú,
Kinek keblét
Magasztos eszmék
Tömték ki mint szalma
Ki nem vagy hiú
Akinek a lét
Nem más mint két
Kukacragott alma, –
Egyiket harapod
Te, az édeset
S hogy személyed lett
Jogunk csak fanyarra
Van.*

Rímjátékaink leginkább továbbgondolható darabja *A költő* címet viseli. A téma meghatározása az Aladáré, a sorvégeket is ő írta fel ceruzával, az én tintás (nem golyóstollra valló!) négy-négy sorom kiegészül egy ötödikkel. Íme hát *A költő* (bár nem kapott alternatív Nobel-díjat):

*Reszket a szíve, zakatol mint gong
Mégkövült lelke egyre csak borong.
Fájó kérdés nyilallik belém:
Hova száll belőle a remény, a fény,
Mely minden sorát átizzotta régen?
A remény, ifjúság elszáll, nem örök.*

*Csontjai, teste, szelleme zörög,
Ijedt a szeme. Bőre is zizeg
Kezét, lábát átverte a szeg,
Bár még csak szellemét feszítették meg.*

*Keskeny kis utcák csendjében harang
S ha néha megszólal még benne a hang,
Riadtan felkiált, oh, nem, nem ezt
Kéri a szerkesztők. Ez volt a kereszt,
Mely az ifjú költőt vénné tette már.*

Rálapozok (2012 márciusában) a *Képeskönyv a vonalokról* című Lászlóffy-kötet (1967) egyik ars poeticájára (*A költő*); keresem, találok-e legalább a rímek szintjén rokonságot a mi padrablásokos játékunk és a már vállalható költői vallomás között. A harmadik rész csengő-bongó (borongó?) szakaszainak egyike (zárójelbe téve):

*(Szegény Walter Vogelweide, Goethe!
Kezdő hangunk, gyanútlan napok.
Múltunk ágán függnek. Mint a körte.
Én is még: a nullapont vagyok.)*

És tovább, egy ugyancsak „szabályos” szakasz, amelyet mintha kapott rímek (rímeink) határoznának meg:

*Átellenben természet lesz, tiszta,
s – ember nélkül – bamba akkor is.
S két irányból elindulnak vissza
ezredszer is, mindig. Mint az X.*

A költő azonban, igazi hangján, az első két részben szól, szabad versben; valójában erre a beszédmódra készült, játékaink idején is.

*Egy gyufalángnál
egy cigarettaparáznál
egy lélegzetnél
egy borzongásnál lassan kitűnik
hogy virrasztó szemmel vigyáz a virrasztó
szemre egy virrasztó szem
behunyot szemmel vigyáz a behunyot szemre
egy behunyot szempár.
Elme az elmére
érzés az érzésre
gond a gondra*

A játék persze nem apadt el, sem baráti beszélgetésben, sem szójátékokban – és a kötetek dedikációiban. A *Képeskönyv a vonalokról* itthon őrzött példányában az Aladárja jellemző ajánlások egyike: „Kántoréknak, azaz Lajos Erzsébetnek (ahogy vala Mária Terézia és Ferenc Ferdinánd –), ősi barátsággal és csendes elnézéssel gyermekgyűjtő szenvedélyük iránt”.

Negyvenöt év távlatából komolyabban, komorabban szól az örökség; a költő figyelemztetése:

*Kizakadok! De kiszakadjak.
Úgysem éltem mások helyett veszélyben.
Érzem hát az elhaltak helyett,
hogy – nem is tudtam, és – hegedűhangban éltem*

*Kardcsörgés, robot túllármázta.
Csóknál – mint szélben – még ide hallatszott.
Egy korszak, utódom már sajnál, s a KÖNYVBE
majd fest rólam, rólunk egy fületlen arcot.*

Hát ne legyen itt fületlen ez az arc – mondom már én, 2012-ben. (Zárójelben: a „fületlen arc” akár utalás is lehet arra a diktatúrabeli örületre, hogy a Vezér, azaz Nicolae Ceaușescu előírt fényképét a lapokban nem volt szabad más – fületlen? füles? – változatban közölni.)

Legbelsőbb titkos lőterek

„Lelkünk lőterének tankroncsairól pedig csak akkor érdemes leltárt felvenni, filmet készíteni, interjút kérni, ha oda soha semmilyen november negyedike után be nem vonultak többé.” A *Legbelsőbb titkos lőterek* címmel megjelent ’56-os visszanevezés utolsó mondata ez (az idézett „Damaszkuszi út” jelzetű *Korunk*-számban). Lászlóffy Aladárt már nem fenyegeti semmilyen november negyedike, meg lehet próbálni tehát filmet készíteni erről, ezekről az évekről, gátlások nélkül. Ez annál is könnyebb, hogy ő maga adott hozzá segítséget.

Két – egész pontosan három – szinten, különböző helyeken zajló eseményeket kell sorra vennünk, hogy valósan próbáljuk látni, mit hozott Lászlóffy életében 1956. Az egyetemi ifjúság úgymond szervezeti munkáját (ugyanúgy, mint a középiskolásokét) az Ifjúmunkás Szövetség irányította, ám Sztálin halála (1953. március) és különösen a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusa (1956. február) után ennek már nincs igazán súlya, néhány hónap múltán pedig országosan szerveződni kezd a Diákszövetség, amelyben (eleinte) politikamentesen a kulturális, tudományos és szociális tevékenységre helyeződik a hangsúly. Én a Bolyai Diákszövetség titkáráként veszek részt a Történelem–Filológia Kar választói közgyűlésén (ha jól emlékszem, 1956. október 24-én), és javasolom a kari vezetőségbe Lászlóffy Aladárt – aki még nem érkezett haza Budapestről, családi látogatásról.

Hozzánk a magyarországi hírek főként rádión keresztül érkeznek (noha megkapom még, postán, az *Irodalmi Újság* emlékezetes november 2-i számát, benne az Illyés-verssel, az *Egy mondat a zsarnokságról* nemzedékeket elgondolkodtató forradalmi lendületével, illetve Tamási Lajos verses tudósításával: *Piros a vér a pesti utcán*). A Bolyai diáksága forrásba jön. A folytatást nem részletezem, sokan írták le a történéseket, a házsongárdi gyertyagyújtással, a kitűzött gyászszalagokkal, a nemsokára elkezdődő letartóztatásokkal – a párt- és belügyi szervek ijedtségével, a folyamatos megtorlásokkal. (Kollégánkat, barátunkat, Páskándi Gézát hat év börtönre ítélik.) Ebbe a sorba tartozik Szilágyi Domokos története – a Szekuritáte-vonatkozások újabban kerültek napvilágra –, így az 1956. november 16-án Kolozsvárról haza, szüleinek és testvéreinek küldött beszámoló. Sokadszor is idézni kell a levélből: *„Az utóbbi két hétben fölfordult az egész Bolyai, a magyarországi események hatására. Persze, velünk minden nap gyűléseznek, hogy csillapítsuk a népet. Mélyen tisztelt felsőbb szerveink ugyanis szörnyen begazoltak, hogy nehogy kivonuljon a kolozsvári diákság tüntetni, úgy szép békésen; s ezért igyekeztek a Babeșt és a Bolyait (a román és a magyar egyetemet) összeugrasztani. Nálunk beadták, hogy a Babeș Nagyromániáért akar tüntetni, a Babeșen meg azt, hogy mi Erdélyt akarjuk vissza, s így aztán sikerült valahogy megakadályozniuk. Viszont a temesvári román diákok (műegyetemi hallgatók) rokonszenvőtüntetést rendeztek a magyar forradalommal. Marosvásárhelyen az orvosin is »forr a világ bús tengere, ó, magyar«. Testi épségünk nincsen veszélyben, mert Szászfenesről behozták a katonaságot, és géppisztolyos járőrök cirkálnak estétől reggelig minden diákokthozan és egyetemi épület körül. Máskülönben a temetőben is több volt halottak napján a hekus, mint a gyászoló.”*

Lászlóffy ezalatt szemtanúja annak, ami a pesti utcán történik. A megírásuk után negyven évvel (a *Korunkban*) közlésre került versek hiteles forrásként idézhetők. Például az *Ébresztő a forradalom első reggelén* (Budapest, 1956. X. 24.):

*Köd van és statárium. A kivégzőosztag
tán el se látna az elítéltig.
Egy nemzet tüdőgyulladásra fő a ködben.
S egy tüdőlövés, ha köhögni mersz, már a góztól.*

November 4–15. olvasható a *Vasárnap hajnal* alatt:

*Most tankok tördelték ki a körúton a fákat.
Jó, ne legyenek fáink, jók lesznek barikádnak.
Nekimennek tankkal, omlott a kő, a háznak.
Jó, nem lesznek házaink, jók lesznek barikádnak.
A feldőlt villamosok közé ágyúkat ásnak.
Jó, nem lesznek utcáink! Jók lesznek barikádnak.*

November 10-én (*Morgó magyar*) versbe örökíti:

*Rom-Pestre megyek rom-Budáról
ágyúkkal telt hídon át.*

November 14-re keltezett a *Sírfelirat*:

*Vérvörös ország ma Magyarország,
véres város ma Budapest.
A térkép tarka palettáján
a Pest színét ne is keresd,
a magyar színt ne is keresd.
Fekete ruha ma Magyarország
s piros kokárda Budapest.
Egyedül voltunk, egyedül éltünk,
egyedül halunk mostan meg.
Egyedül a történelem lesz,
aki még ismer. (Más elfeled.)*

A *Haladék vergődésre* (1956. XII. 15–18.) – ugyanebből a szerkesztőségnek átadott verscsoorból – nem tünteti fel megszületésének helyét, ezt talán már itthon írta. (Arra emlékszem, hogy karácsonyra hazaérkezett.) Egyfajta összegzést mutat, nyilván utalással az *Egy mondat a zsarnokságról* illyési kimondására („a mondatunk”, „félmondat maradt”).

*Ó, de amíg a Föld szavából
elénk moccan egy gondolat,
már elkéstünk a leolvasással,
mert nyomorú hatvan-hetven évünk
vagy tizenkilencünk – elszaladt,
s jön más, ki nem tudja: hogy
kezdődött
a mondatunk. S bután marad.
Ha megpróbálnánk hallgatni őket,
odavész minden pillanat.*

*De ha beleunva, gőggel
szétlövetjük a falakat,
szétrúgjuk az egek felhőit –
a rom mind romlottabbra porlik,
a holt mind több hullává oszlik
s amit a világ akart szólni,
örökre félmondat maradt!*

Itt nem az a lényeg, hogy egy eszményi esztétikum igényével olvasva milyen színvonalúak ezek a versek (Lászlóffy Aladár java lírájának magasához viszonyítva) – a teljes azonosulás, a többes szám első személy a fontos, a meghatározó. Történik pedig mindez akkor, amikor idehaza a pártelvtársak kikényszerítik az erdélyi, a romániai magyar írókból (szinte mindenkiből) az állásfoglalást, a forradalmat elítélő levelek aláírását.

Az utókor szerencséjére a magyar–román határon ez a versmennyiség (és ami még nem került közlésre belőle, de feltehetőleg része a hagyatéknak) nem maradt a Szekuritáте kezében, mint a napló és azok a nyomtatványok, amelyek véglegesen fennakadtak a szigorú vámvizsgálaton. Nem nekünk kell elképzelnünk, hogyan fogadták a szekusok a határállomáson (?) a tizenkilenc éves diákat e nagy fogással. A forradalom negyvenedik évfordulóján (némileg) felszabadultan, de a következményeket nyilván nem feledhetve, viszonylag részletes, hangulatilag mindenesetre a lényegyet adó leírásra szánja el magát Aladár, összekapcsolva egyetemi marxista szemináriumaink kérdéseit 1956 októberének–novemberének–decemberének élményeivel:

„A »következmények« mégiscsak a pesti utcán léptek fel igazán az életemben (s a naplómban, mely nyilván '89 után se »szabadult« életünk, ifjúságunk egész fogoly-levéltárával egyetemben a Big Brother átkeresztelt intézményéből), azokban a hetekben, amikor rohanva és hasra vágódva ismerhettem meg Budapestet, élő és mozgó célpontként gondolhattam ki s vethettem papírra azokat az ügyetlenkedő verseket, melyek láttán Bányai főhadnagy elvtárs kimutatott a szürkülletben a novemberi fákra, mondván: reggelre ott fogsz lógni, fiam. Amikor hajnalban, váltáskor az őrsemélyzet nagy dobogással leveri csizmájáról a havat, nincs az a tizenkilenc éves Cavaradossi, aki ezt ne hinné végül el, miután hetekig statárium-tudatban tartják. Az út vége, Damaszkusz pedig olyan messze van a mindig pontban éjfélkor kelő viallatólámpa vakító napfényéhez képest, hogy az ember megköti magában az első fogadalmakat, s berendezkedik azok mentén élni – és negyven év után maga is csodálkozik, hogy sikerült betartani őket; hogy elképzelése ellenére az a minden fasizmusnál embertelenebb rendszer mégsem kétszáz évig tartott.”

Ezek a mélységesen átélt és mélységesen meggyőző mondatok nem csupán az 1956-os „lőtereket” világítják meg, hanem Lászlóffy Aladár következő évtizedeit is, beleértve mindazt, ami költői és közéleti pályáját jellemzi – beleértve árnyékosabb oldalakat is, a nem megalapozatlan, de végső elemzésben bizonyára nemtelennek minősíthető vádakat. Mert csodálkozhat a kortárs, a barát, az utód azon, hogy a 20. század (erdélyi) magyar irodalmának két olyan kiváló egyéniségét érintő titkos belügyi iratok kerülnek elő a levéltárból, mint a Szilágyi Domokoséi és a Lászlóffy Aladáréi – a kor, a teljes történet, az egész életpálya ismeretében azonban elfogadhatatlan az anatómia kísérlete, ezeknek a nagy életműveknek a „visszaminősítése”.